

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

سیف‌الله سیف‌اللهی*

چکیده:

بنیان نظری این مقاله از سویی بر این رویکرد استوار است که بدون شناخت واقعی از موانع، تنگناها و امکانات درون و برون جامعه‌یی یک نظام اجتماعی^(۱) نمی‌توان از امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای سیاسی آن جامعه سخن گفت و راهکار ارائه داد. از سوی دیگر، اگرچه در دهه‌های اخیر پدیده و پروژه جهانی شدن موجبات کم‌رنگ شدن عوامل درون جامعه‌یی در تأمین امنیت مرزها در نظام‌های اجتماعی فراهم نموده است؛ اما توجه به این نکته که ارایه راهکارهای راهبردی و کاربردی در جهت حفاظت از منافع اقتصادی و اجتماعی یک نظام اجتماعی بدون استقرار و استمرار امنیت و وفاق درون جامعه‌یی امکان‌پذیر نخواهد بود، امری اجتناب‌ناپذیر است.

باتوجه به رویکرد فوق‌الذکر، هدف این مقاله پاسخ به این پرسش بنیادین است که در شرایط کنونی چگونه می‌توان امنیت مرزها و حفاظت از منافع اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران تأمین نمود.

واقعیت امر این است که جامعه ایران^(۲)، به عنوان یک جامعه انسانی^(۳) و یک نظام اجتماعی پایدار - با دارا بودن ویژگی‌های تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی - در حفاظت از مرزها و تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در منطقه و در درون شبکه نظام اقتصاد جهانی با موانع، تهدیدها و تنگناهایی مواجه شده است. بررسی واقع‌بینانه واقعیت‌های موجود برای شناسایی و بهره‌یابی از قوت‌ها و فرصت‌های بالفعل و بالقوه کشورمان نه تنها زمینه را جهت استقرار امنیت بیشتر در مرزها فراهم خواهد نمود، بلکه موجب خواهد شد تا با توانمندی بیشتر در جهت رفع موانع، تنگناها و تهدیدها به برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی - اجتماعی پایدار، متوازن و انسانی پرداخت.

* عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

1. Social system
2. Iranian society.
3. Human society.

۲. رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

باتوجه به نقطه نظر فوق الذکر، محتوای مقاله شامل سه مبحث به شرح زیر خواهد بود.

مبحث اول، مباحث زیر را در بر خواهد داشت:

۱ - ایران به عنوان یک نظام اجتماعی با ارکان، عناصر و مؤلفه‌های ویژه خود؛

۲ - ویژگی‌های ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی ایران؛

۳ - عملکرد ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی؛

مبحث دوم موارد زیر را مورد بحث قرار خواهد داد:

۱ - موانع، تنگناها و امکانات درون‌جامعه‌یی ایران در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی

مرزهای خود؛

۲ - موانع، تنگناها و امکانات برخاسته از موقعیت و شرایط منطقه‌یی در تأمین امنیت

اقتصادی و اجتماعی مرزهای ایران؛

۳ - موانع، تنگناها و امکانات برخاسته از موقعیت و شرایط اقتصاد جهانی در تأمین

امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای ایران.

مبحث سوم، شامل مباحث زیر خواهد بود:

۱ - راهکارهای راهبردی؛

۲ - راهکارهای کاربردی؛

۳ - خلاصه و نتیجه.

بنیان نظری

انسان^(۱) به عنوان یک موجود زنده و نیازمند، با ویژگی‌های ذاتی و اکتسابی خود، در اجتماعات^(۲) به صورت جوامع انسانی^(۳) ظاهر شده، هویت یافته و به هستی خود ادامه داده است. در واقع انسان با نیازها^(۴) و اجتماعات انسانی با تأمین چنین نیازها، در یک کنش و واکنش متقابل^(۵) در فرآیند شکل‌دهی روابط و مناسبات زیستی، اجتماعی و زیست محیطی^(۶) قرار می‌گیرند.^(۷)

اگر چنین روابطی در بستر زندگی به نحوی از انحا مورد تهدید قرار گیرد و یا مخدوش شود، زمینه برای پیدایش مسایل و مشکلات، هم برای انسان‌ها و هم برای جوامع انسانی،

1. Human.
2. Communities.
3. Human societies.
4. Needs.
5. Action-reactions.
6. Biological and ecological relationships.

۷- سیفاللهی، سیفالله، اقتصاد سیاسی ایران، ص ۸۵ - ۷۰.

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۳

فراهم می‌شود.

امروزه در اثر شتاب و سرعت دگرگونی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در درون اقتصاد جهانی و پروژه جهانی شدن نه تنها توجه به پیچیدگی انسان‌ها، گستردگی جوامع انسانی و فراوانی نیازها نمی‌شود؛ بلکه به علل و عوامل حضور انسان‌ها در اجتماعات انسانی و همچنین به علل و عوامل شکل‌گیری و گسترش اجتماعات انسانی نیز کم‌توجهی می‌شود.

مدیران و برنامه‌ریزان در بسیاری از مواقع در اثر کم‌توجهی به واقعیت‌ها و شرایط فوق‌الذکر در تأمین خواست‌ها و نیازهای انسان‌ها و جوامع انسانی دچار مشکل می‌شوند؛ بدون اینکه این تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان بدانند که چرا و چگونه چنین نارسایی و کاستی پدید آمده است. در چنین وضعیت و شرایط است که نارضایتی، عدم امنیت و عدم استفاده بهینه از امکانات در جامعه پدیدار می‌شوند.

با توجه به نقطه نظر فوق‌الذکر، دو پرسش بنیادین زیر مطرح می‌شود:

۱ - چگونه زمینه‌های نارضایتی انسان‌ها و تهدیدها علیه نظام‌های اجتماعی شکل

می‌گیرند؟

۲ - آیا می‌توان با همسوسازی بین نیازهای انسانی و امکانات جامعه، زمینه را برای

امنیت اقتصادی و اجتماعی درون و برون جامعه‌ی فراهم ساخت؟

به نظر نگارنده، زمینه‌های نارضایتی زمانی فراهم می‌شود که نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی انسان‌ها برآورده نشود و نظام‌های اجتماعی زمانی مورد تهدید قرار می‌گیرند که نظام‌های اجتماعی در تأمین نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی افراد خود با موانع، تنگناها و کاستی‌هایی مواجه شوند. در چنین وضعیت و شرایطی است که زمینه برای پیدایش و گسترش مسایل و مشکلات گوناگون فراهم می‌شود^(۱).

با توجه به رویکرد نظری فوق‌الذکر، پیدایش موانع، تنگناها، کاستی‌ها، مسایل و مشکلات در جوامع انسانی ممکن است برخاسته از عوامل درون‌جامعه‌ی، منطقه‌ی و یا جامعه جهانی یا ترکیب و مجموعه‌ی از این علل و عوامل باشد. بنابراین، برای ایجاد امنیت

۱ - سیف‌اللهی، سیف‌الله، جامعه‌شناسی مسایل اجتماعی ایران، ص ۱۰ - ۱.

❖ ۴ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌یی باید رابطه معقول و عقلانی بین نیازهای انسان‌ها و امکانات جامعه ایجاد نمود.

چنین تدبیر و رویکردی به مطالعه و بررسی عالمانه و محققانه‌یی نیاز دارد؛ تدبیر و رویکردی که یکی از تعهدات تخصصی و انسانی محققان و دانشمندان علوم اجتماعی محسوب می‌شود.

صورت مسأله

جامعه ایران در حال حاضر در تأمین امنیت مرزها با موانع و تنگناهایی مواجه است. این جریان دو مسأله بسیار حساس و مهم را به وجود آورده است؛ اول اینکه در تأمین امنیت مرزها با مجموعه‌یی از مسایل و مشکلات جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی مواجه شده است. دوم اینکه در تأمین نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی افراد جامعه نیز در تنگنا قرار گرفته است.

آمارهای مربوط به ورود و خروج غیرقانونی و قاچاق کالاها، انسان‌ها، موادمخدر و تحرکات مرزی از یکسو و وجود مسایل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون‌جامعه‌یی و تصمیمات خلق‌الساعه مدیران بر ای حل مسائل مبتلا به سوی دیگر، بازتاب‌های دو مسأله مطروحه فوق‌الذکر است.^(۱)

توضیح اینکه امروزه:

- ۱- مرزهای سیاسی و فضای جغرافیایی، اقلیمی و زیست‌محیطی ایران با ورود عاملان و برنامه‌ریزان اقتصاد جهانی به منطقه و مداخله در امور افغانستان و عراق و حضور در خلیج فارس و دریای عمان و مداخله در امور مربوط به دریای خزر و همکاری با سایر کشورهای منطقه در جهت دستیابی به هدف‌های پروژه جهانی شدن، مورد تهدید قرار گرفته است.
- ۲- جمعیت ساکن ایران با دارا بودن ساختار قومی - فرهنگی گوناگون و جوانی جمعیت،

۱- برگرفته از جدول، نمودار، بریده جراید و اظهارنظر صاحب‌نظران مطروحه در پیوست این مقاله.

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۵

از یکسو با گسترش ارتباطات و مبادلات فرهنگی و اقتصادی با کشورهای همجوار و وجود تحریکات منطقه‌یی و جهانی و از سوی دیگر، با افزایش نارضایتی‌ها و تبعیض‌های درون جامعه‌یی در خصوص سیاست‌های قومی - جمعیتی، با موانع و تنگناهای امنیتی درون و برون مرزی قرار گرفته است.

۳ - ساختار و کارکرد نظام اقتصادی ایران، با فروپاشی روابط و مناسبات تولیدی ماقبل سرمایه‌داری و عدم توانایی در جایگزینی نظام اقتصادی بهینه، در یک بحران‌گذار دردآورد و بحران‌زای تاریخی قرار گرفته است. نتیجه چنین کاستی و سستی نه تنها منجر به شکل‌گیری اقتصاد پیرامونی و ناپایدار با جهت‌گیری اقتصاد غارت‌گری، تجاری و مصرفی شده است، بلکه موجبات ناامنی مرزهای سیاسی را - هم از نظر صادرات و هم نظر واردات - فراهم ساخته است.

۴ - ساختار و کارکرد فرهنگی ناهمگون و نامناسب جامعه ایران، از دو بعد زمینه‌های ناامنی در مرزهای سیاسی را فراهم ساخته است. اول اینکه همسویی باورداشت‌ها و اعتقادات اجتماعی، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی به شدت مورد تهدید قرار گرفته است و دوم اینکه، فرهنگ عینی و مادی در اثر عدم توانایی در پاسخگویی به نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی افراد و گروه‌ها، موجب نارضایتی و روآوری افراد و گروه‌ها به دستاوردهای دانش فنی و فن‌آوری سایر کشورهای منطقه و اقتصاد جهانی شده است.

۵ - نظام مدیریتی و سیاسی جامعه ایران، در اثر ضعف و سستی برخاسته از ساختار و کارکرد نظام مدیریتی کهن و یکسویه^(۱) از اقتدار قانونمند، سیاست‌گذاری واقع‌بینانه و برنامه‌ریزی آمایشی مطلوب و بهینه بازمانده است. نمودهای چنین مدیریت نامطلوب در نبود طرح ملی در مبارزه با قاچاق مواد مخدر، قاچاق کالاها، شیوه نامطلوب مدیریت گمرکات، تأسیس بازارچه‌های آزاد منطقه‌یی و ... ناکارآمد متبلور می‌باشد.

باتوجه به صورت مسایل مطروحه، در حال حاضر با چه ساز و کارهایی میتوان مرزها را از امنیت اقتصادی و اجتماعی برخوردار نمود؟ پاسخ نظری و کاربردی به این پرسش

۱ - سیفاللهی، سیفالله، رویکرد نوین بر نظام مدیریتی و...، ص ۱۹۱ - ۱۶۶.

❖ ۶ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران
چندبعدی هدف این مقاله است.

مفاهیم و اصطلاحات کلیدی

عمده مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در این مقاله عبارتند از:

۱- نگرش^(۱)

نگرش عبارت است از نگاه و بینش فرد نسبت به امور و مسایل فردی و اجتماعی.

۲- رویکرد^(۲)

رویکرد عبارت است از نگرش نظری و عملی فرد نسبت به امور و مسایل فردی و

اجتماعی در جامعه.

۳- رویکرد نوین^(۳)

نگارنده با توجه به پارادایم^(۴) های مطروحه در نوشته‌ها و مباحث نظری خود بر این باور است که برای مطالعه و بررسی امور و مسایل اجتماعی - اقتصادی ایران بایستی چهارچوب^(۵) و الگوی نظری^(۶) ویژه‌ی تهیه و تدوین نمود و برپایه چنین چهارچوب و الگوی نظری به مطالعه و بررسی جامعه ایران پرداخت. نگارنده این رویکرد را «رویکرد نوین» نام نهاده است.

۴- جامعه^(۷)

تجمع گروه‌های انسانی با علایق تاریخی، سرزمینی، اقتصادی و فرهنگی مشترک در یک محدوده جغرافیایی با هدف‌های دستیابی به خواست‌ها و نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی را جامعه گویند.

۵- جامعه ایران^(۸)

تأکید بر «جامعه» در خصوص «ایران» و به کاربری «جامعه ایران» حاکی از باور نگارنده بر

1. View.

2. Approach.

3. New approach.

4. Paradigm.

5. Theoretical framework.

6. Theoretical framework.

7. Society.

8. Iranian society.

۷ ♦ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

این نگرش است که ایران بالقوه یک جامعه است. این تأکید در مقایسه با نظرات برخی از صاحب نظران است که ایران را یک جامعه تلقی نمی کنند.

۶- نظام اجتماعی^(۱)

نظام اجتماعی، بیان مفهومی دیگر از جامعه است. نگرش و رویکرد حاکم بر این مفهوم، پذیرش جامعه به عنوان مجموعه سیستمی است که از ساختارها، کارکردها، عملکردها و هدف های آشکار و پنهان متقابل و دیالکتیکی ارکان و عناصر گوناگون تشکیل شده است.

۷- نظام اجتماعی ایران^(۲)

با توجه به تعریف ارائه شده از نظام اجتماعی، کشور ایران را به عنوان یک نظام اجتماعی می نامیم.

۸- ارکان، عناصر و مؤلفه های نظام اجتماعی

با توجه به رویکرد نگارنده، هر جامعه و یا نظام اجتماعی ترکیبی است از عناصر گوناگون. هر یک از این عناصر با ساختار، کارکرد و عملکرد در درون خود و همچنین در ارتباط با سایر عناصر، نظام اجتماعی را شکل می دهند.

ساختار، کارکرد و ماهیت هر یک از عناصر و ترکیب آن ها با عناصر دیگر و همچنین تأثیرپذیری و تأثیرگذاری متقابل عوامل بیرونی، ماهیت، ساختار، کارکرد و عملکرد نظام اجتماعی را مشخص و معین می نمایند. نقش، جایگاه و پایگاه عناصر تشکیل دهنده هر نظام اجتماعی یکسان و همگون نمی باشند؛ کما اینکه نقش و کارکرد هر کدام از عناصر تشکیل دهنده بدن موجودات زنده نیز یکسان نیستند. تعیین اهمیت و نقش هر یک از عناصر تشکیل دهنده جامعه و یا نظام اجتماعی از یکسو بستگی به جایگاه و پایگاه آن در درون نظام اجتماعی و از سوی دیگر بستگی به نگرش رویکرد فرد محقق و یا نگارنده دارد.

هر یک از عناصر از یکسو دارای مؤلفه ها و از سوی دیگر هر یک از آنها با ترکیب ویژه خود به عناصر دیگر، عناصر بزرگ تر و پیچیده تر را تشکیل می دهند. هر نظام اجتماعی از هزاران عنصر و مؤلفه های گوناگون تشکیل شده است.

1. Social system.

2. Iranian social system.

۸ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

به این ترتیب، هر نظام اجتماعی از پنج عنصر مهم، که ارکان اصلی یک نظام را تشکیل می‌دهند، تشکیل شده است.

این عناصر اصلی عبارتند از:

۱- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های جغرافیایی و اقلیمی؛

۲- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های جمعیتی؛

۳- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های اقتصادی؛

۴- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی؛

۵- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های مدیریتی.

عناصر اصلی فوق‌الذکر را ارکان بنیادین جامعه و بقیه را عناصر تشکیل‌دهنده جامعه می‌نامیم. هر یک از ارکان و عناصر جامعه، دارای خرده‌عناصری هستند که در مجموع همان ارکان و عناصر را تشکیل می‌دهند. ما این خرده‌عناصر را مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده همان عناصر و ارکان می‌نامیم.

۹- ساختار^(۱)

ارکان، عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده یک نظام اجتماعی دارای شکل، هویت، وضعیت، موقعیت و ترکیب ویژه‌ای است. این حالت و وضعیت ارکان، عناصر و مؤلفه‌ها در درون نظام اجتماعی را ساختار می‌نامیم.

۱۰- کارکرد^(۲)

به نقش و وظیفه‌ای که هر یک از عناصر، ارکان و مؤلفه‌ها در درون نظام اجتماعی ایفا می‌نمایند کارکرد می‌گوییم.

۱۱- عملکرد^(۳)

هر یک از عناصر، ارکان و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده نظام اجتماعی با ساختار و کارکرد خود دارای برون‌داده‌هایی است که ما آنها را عملکرد می‌نامیم.

1. Structure.

2. Function.

3. Performance.

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۹

۱۲ - عوامل درون‌جامعه‌یی

عوامل اثرگذار بر ساختار، روند، فرآیند، کارکرد و عملکرد نظام اجتماعی و یا اثرگذار بر هر یک از ارکان، عناصر و مؤلفه‌های نظام اجتماعی را عوامل درون‌جامعه‌یی می‌نامیم.

۱۳ - عوامل برون‌جامعه‌یی

عوامل خارجی و بیرونی اثرگذار بر ساختار، روند، فرآیند، کارکرد و عملکرد نظام اجتماعی و یا یکی از ارکان، عناصر و مؤلفه‌های نظام اجتماعی را عوامل برون‌جامعه‌یی می‌نامیم.

۱۴ - منطقه

کشورهایی که در فضای جغرافیایی خاورمیانه و آسیای مرکزی و همسایگی دور و نزدیک کشور ایران قرار دارند را تحت عنوان «منطقه» می‌نامیم.

۱۵ - اقتصاد جهانی^(۱)

امروزه، اقتصاد کشورها در یک رابطه و وابستگی بسیار پیچیده‌یی با همدیگر قرار دارند. آن‌طور که نه تنها اقتصاد هیچ کشوری به‌طور مستقل توان ادامه حیات را ندارد؛ بلکه هیچ کشوری توان حفاظت از دستاوردها و یافته‌های اقتصادی و فرهنگی خود را در چهارچوب مرزهای سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، جمعیتی و جغرافیایی ندارد. در این میان، برخی کشورها نسبت به برخی دیگر از کشورها برنامه‌ریز و اثرگذار و برخی دیگر از کشورها، برنامه‌ریز و تأثیرپذیر هستند. کشورهای برنامه‌ریز و اثرگذار را کشورهای کانون^(۲) و کشورهای برنامه‌ریز و تأثیرپذیر را کشورهای پیرامون^(۳) می‌گویند. پدیدارشدن چنین روابط و مناسبات اقتصادی بین کشورها را اقتصاد جهانی گویند.

۱۶ - پدیده جهانی‌شدن^(۴)

امروزه اقتصاد جهانی با ساختار، کارکرد و عملکرد خود، تمام مرزهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، جغرافیایی و جمعیتی نظام‌های اجتماعی را بسیار کمرنگ و در برخی

1. World economy.
3. periphery countries

2. Core countries.
4. Globalization.

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۱۰. رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

مواقع مورد تهدید قرار داده است. این حالت را جهانی شدن می‌نامند.

۱۷- پروژه جهانی شدن^(۱)

برنامه‌ریزان و سیاستگذاران کشورهای کانون در درون نظام اقتصاد جهانی، در راستای ضرورت‌های اقتصادی خود، درصدد اعمال سیاست‌ها و اقدام به برنامه‌ریزی‌هایی در جهت تثبیت و گسترش منافع و خواست‌ها در روند و فرآیند، ساختار و کارکرد اقتصاد جهانی هستند. این وضعیت را پروژه جهانی شدن می‌نامند.

۱۸- مرزها^(۲)

محدوده‌های مشخص شده جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی یک نظام اجتماعی پذیرفته شده از سوی سازمان‌های بین‌المللی و سایر نظام‌های اجتماعی را مرزهای سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی آن نظام می‌نامند.

۱۹- امنیت^(۳)

پذیرش ضمنی و آشکار مرزهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، جغرافیایی و جمعیتی یک نظام اجتماعی و عدم مداخله و یا عدم تهدید آن از سوی سایر نظام‌های اجتماعی را امنیت برای آن نظام می‌نامیم.

۲۰- امور اقتصادی^(۴)

در این مقاله، موضوع‌ها، مسایل و مباحث مطروحه در علم اقتصاد را امور اقتصادی می‌نامیم.

۲۱- امنیت اقتصادی

عدم مداخله و یا عدم تهدید ارکان، عناصر و مؤلفه‌های اقتصادی یک نظام اجتماعی از سوی عوامل درون‌جامعه‌یی، منطقه‌یی و یا اقتصاد جهانی را امنیت اقتصادی می‌نامیم.

۲۲- امور و مباحث اجتماعی

موضوع‌ها، مسایل و مباحث مطروحه در جامعه‌شناسی عمومی را امور و مباحث

1. Globalizing project.

2. Border.

3. Security.

4. Economics.

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۱۱

اجتماعی می‌نامیم.

۲۳- امنیت اجتماعی

عدم مداخله و یا عدم تهدید موقعیت و یا وضعیت اجتماعی یک نظام اجتماعی از سوی عوامل درون‌جامعه‌یی، منطقه‌یی و یا جهانی را امنیت اجتماعی می‌نامیم.

۲۴- موانع و تنگناها

ضعف‌ها، کاستی‌ها و محدودیت‌های جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی برخاسته از موقعیت و شرایط درون‌جامعه‌یی و جهانی را، که موجب حرکت توسعه ناموزون و ناپایدار یک نظام اجتماعی می‌شوند، موانع و تنگناها می‌نامیم.

۲۵- مسایل و مشکلات

تهدیدها، کاستی‌ها و نارسایی‌های برخاسته از موانع و تنگناهای جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی یک نظام اجتماعی را مسایل و مشکلات می‌نامیم.

۲۶- امکانات و فرصت‌ها

شرایط و موقعیت و بهینه (بالقوه و بالفعل) جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی برخاسته از عوامل درون‌جامعه‌یی، منطقه‌یی و جهانی در ارتباط با نظام اجتماعی را امکانات و فرصت‌های آن نظام اجتماعی می‌نامیم.

۲۷- راهکارهای راهبردی

ارایه پیشنهادها درازمدت و استراتژیک در جهت رفع موانع، تنگناها و کاهش مسایل و مشکلات از یکسو و بهره‌یابی بهینه و مطلوب از سوی دیگر، راهکارهای راهبردی می‌نامیم.

۲۸- راهکارهای کاربردی

ارایه پیشنهادها اجرایی و علمی کوتاه‌مدت و یا میان‌مدت را در جهت کاهش مسایل و مشکلات و زمینه‌سازی برای رفع موانع و تنگناها از یکسو و استفاده بهینه و مطلوب از امکانات از سوی دیگر را راهکارهای کاربردی می‌نامیم.

نگاهی بر ساختار، کارکرد و عملکرد جامعه ایران

۱-۶- مقدمه

پیش‌نیاز هر نوع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در جامعه ایران آگاهی علمی از شرایط و واقعیت‌ها است. بنابراین برای دستیابی به وضعیت مطلوب در خصوص تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مرزهای کشور، ضمن بررسی ساختار، کارکرد و عملکرد جامعه ایران، به‌طور مختصر به ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده آن اشاره می‌کنیم تا با آگاهی از ضعف‌ها، کاستی‌ها، امکانات و فرصت‌های جامعه، راهکارهای واقع‌بینانه و عملی در این خصوص ارایه دهیم.

۲-۶- ایران به عنوان یک نظام اجتماعی با ارکان، عناصر و مؤلفه‌های ویژه خود جامعه ایران، همانند سایر جوامع انسانی، دارای ارکان، عناصر و مؤلفه‌های ویژه خود به شرح زیر می‌باشد:

الف- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های جغرافیایی، اقلیمی و زیست‌محیطی؛

ب- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های جمعیتی؛

پ- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های اقتصادی؛

ت- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی؛

ث- ارکان، عناصر و مؤلفه‌های مدیریتی.

ترکیب ساختاری و کارکردی ارکان، عناصر و مؤلفه‌های مذکور از یکسو و ارتباط آنها با عوامل برون‌جامعه‌یی از سوی دیگر، نظام اجتماعی ایران را شکل داده است که دارای ویژگی‌های منحصر به فرد می‌باشد. لازم به یادآوری است که عدم توجه به روند و فرآیند چنین شکل‌گیری، ما را در دستیابی به هدف‌های توسعه‌یی و حفاظت از کیان جامعه و ایجاد امنیت مرزهای ملی باز خواهد داشت.

بنابراین برای بررسی کم و کیف چنین نظام اجتماعی و ارایه راهکار مناسب برای تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها ضرورت دارد که از یکسو به ویژگی‌های ارکان، عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده و ترکیب ویژه آنها اشاره شود و از سوی دیگر، به میزان تأثیرپذیری

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۱۳

و اثرگذاری عوامل برون‌جامعه‌یی توجه جدی مبذول شود.

به نظر نگارنده سیر تحول جامعه ایران با ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده آن، که دارای ناهمگونی‌ها و ناموزونی‌های شکلی و محتوایی است؛ فراز و نشیب‌های سخت و توان‌فرسایی را طی نموده و می‌نماید. به عبارت دیگر، جامعه ایران با پیشینه تاریخی و ویژگی‌های کنونی، از یکسو به دلیل ناموزونی ارکان، عناصر و مؤلفه‌های بنیادین تشکیل‌دهنده آن و از سوی دیگر، به علت ترکیب ناموزون این ارکان، عناصر و مؤلفه‌ها و ماهیت روند و فرآیند تحول تاریخی آن با گسیختگی‌ها، آشفتگی‌ها و فراز و نشیب‌های تند و ناهمگون مواجه است.

نتیجه اینکه، جامعه آسیب‌پذیر ایران، در شرایط کنونی نه تنها با تأثیرپذیری از عوامل برون‌جامعه‌یی به شدت آسیب‌پذیر شده است، بلکه موجب گسترش توسعه اقتصادی - اجتماعی ناموزون و نارضایتی مردم و ناامنی در درون و برون مرزها گردیده است. با توجه به این پیشینه تاریخی است که جامعه ایران در شرایط حساس کنونی از تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مرزهای ملی بازمانده و با مسایل و مشکلات جدی مواجه شده است.

توضیح مختصر درخصوص ویژگی‌های ارکان و عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده جامعه ایران به روشن و شفاف‌تر شدن این مساله تاریخی و اجتماعی یاری خواهد رساند.

۳-۶- ویژگی‌های ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی ایران

ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی ایران، با داشتن ویژگی‌های خاص خود، بنیان جامعه‌یی را پی‌ریخته است که ما امروز وارث آن هستیم. عمده ویژگی‌های این جامعه، از دیدگاه ترکیب ارکان و عناصر عبارت هستند از:

از عمده ویژگی‌های جغرافیایی، اقلیمی و زیست‌محیطی نظام اجتماعی ایران وجود کویرهای گسترده و روبه‌افزایش، جلگه‌های در حال فرسایش، کوه‌های سدگونه در مقابل نفوذ آب و هوای مدیترانه‌ای، آب و هوای گوناگون، موقعیت خاص حمل و نقل، موقعیت گذرگاهی و ترانزیتی، معادن زیرزمینی بسیار غنی و موقعیت حساس منطقه‌یی از نظر وجود

۱۴ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

همسایگانی با فرهنگ‌های مشترک می‌باشد.

جمعیت ایران از ترکیب و به هم آمیختگی گروه‌های قومی، که اکثر آنها با کشورهای همسایه و همجوار رابطه تاریخی، قومی و فرهنگی بسیار نزدیکی دارند، تشکیل شده است. این ترکیب و آمیختگی، گاهی مسایل و مشکلات اجتماعی - اقتصادی گوناگون و فراوانی را برای جامعه ایران فراهم نموده و می‌نماید و آن را از انسجام و همنوایی، که برای توسعه موزون و ایجاد امنیت در درون و برون مرزها ضروری و حیاتی است باز می‌دارد.

حملات اقوام گوناگون با شیوه‌های معیشتی و تولیدی متفاوت و متباین به ایران در طول تاریخ، یکی از عوامل اثرگذار در از هم گسیختگی فرهنگی، جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی بوده است. تشکیل دولت‌های قومی و قبیله‌یی در قرون گذشته در ایران نمونه‌های بارز این جریان می‌باشد. اثرات و پی‌آمدهای چنین جریانی را امروز هم در درون جامعه و هم در مدیریت سیاسی جامعه مشاهده می‌کنیم.

در حال حاضر که عاملان و کارگزاران اقتصاد جهانی با برنامه‌ریزی کوتاه و بلندمدت خود زمینه‌های نفوذ و مداخله در منطقه و در ایران را فراهم می‌کنند، از این شرایط به شدت بهره می‌جویند و امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای ایران را به مخاطره می‌اندازند.

از ویژگی‌های ارکان، عناصر و مؤلفه‌های اقتصادی جامعه می‌توان به شیوه‌های معیشتی و تولیدی گوناگون اشاره نمود. چنین ویژگی‌ها موجب شده است که اقتصاد جامعه از حرکت موزون به سوی رشد و توسعه پایدار بازماند. حضور اقتصاد سرمایه‌داری در دو سده اخیر در ایران به این ناموزونی و ناهماهنگی رشد و توسعه اقتصادی دامن زده است. حاصل چنین روند و فرآیند، شکل‌گیری نظام اقتصادی با ساختار، کارکرد و عملکرد نامناسب، نامطلوب، ناموزون و ناپایداری است که از پاسخ‌گویی به نیازهای افراد جامعه بازمانده و زمینه بسیار مطلوبی را در تأمین امنیت مرزها از جمله قاچاق مواد مخدر، قاچاق کالا و قاچاق انسان‌ها فراهم نموده است.

از ویژگی‌های ارکان، عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی نظام اجتماعی ایران می‌توان به وجود تعارض‌ها، تناقض‌ها و تضادها در باورداشت‌ها، ارزش‌ها و هنجارها، هم در سطح کلان

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۱۵

جامعه و هم در سطح مناطق جغرافیایی - جمعیتی - فرهنگی، به ویژه در مناطق مرزی، اشاره کرد. ناهمگرایی فرهنگی بین دولت و مردم نشأت گرفته از چنین ناهمگونی‌ها است.^(۱) حاصل چنین روند و فرایند فرهنگی پیدایش نارضایتی فرهنگی بین مردم و گروه‌های قومی - فرهنگی در مناطق مختلف، به ویژه در مناطق مرزی است. یادآوری این واقعیت بسیار ضروری است که وجود چنین نارضایتی، امنیت مرزها را به خطر می‌اندازد و زمینه را برای ورود و خروج غیرقانونی مواد مخدر، قاچاق انسان‌ها در اشکال مختلف فراهم می‌سازد.

مدیریت سیاسی ایران با ارکان، عناصر و مؤلفه‌های خود، نظام مدیریتی ویژه‌ی را پدید آورده است که بیشتر به نظام مدیریت قبیله‌ی، خویشاوندی و نظام مدیریت روستایی شبیه است تا به مدیریت سیاسی ملت‌گرا و قانونمند. این وضعیت، نشأت گرفته از ترکیب خاص جمعیتی و سایر عوامل و عناصر فرهنگی جامعه ایران می‌باشد که عمده مسایل و مشکلات را برای استقرار نظام مدیریتی مبتنی بر مدیریت مشارکتی و مردمی فراهم ساخته است. وجود مدیریت یکسویه از بالا به پایین با جهت‌گیری پدرمآبانه، زمینه را برای جدایی مردم از مدیریت و در نهایت احساس عدم رضایت، احساس اجحاف و عدم همکاری فراهم آورده است. نتیجه اینکه دولت و مردم را در ایجاد امنیت در درون جامعه و بیرون جامعه با موانع و تنگناهای جدی مواجه ساخته است.

شرایط درون‌جامعه‌ی فوق‌الاشاره در طول تاریخ، زمینه را برای نفوذ عوامل بیرون‌جامعه‌ی و تأثیرپذیری از آن فراهم ساخته است.

۴-۶- پیامدهای عملکرد عناصر، ارکان و مؤلفه‌های شکل‌دهنده نظام اجتماعی ایران

همان‌طور که پیش‌تر اشاره رفت، ویژگی‌های ساختار و کارکردی ارکان، عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده جامعه ایران در طول تاریخ و اکنون، عملکرد آشکار و نهانی داشته است که اشاره به آنها زمینه را برای شناخت علل و عوامل ناامنی مرزها و نارضایتی مردم فراهم خواهد آورد. عمده این عملکردها عبارتند از:

الف - شکل‌گیری روابط پدرسالارانه و اثرگذاری آن بر ساختار و کارکرد روابط و

۱- ملک‌پور، علی، همگرایی و ناهمگرایی فرهنگی در ایران، رساله دکتری، ۱۳۷۹.

۱۶ ♦ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

مناسبات اجتماعی و حفاظت از کيان جامعه؛

ب - شکل‌گیری حکومت‌های مطلق‌العنان؛

ج - نبود امنیت اقتصادی و نهادینه‌شدن مالکیت خصوصی؛

د - کم‌رنگ و بی‌ریشه‌بودن نهادهای سیاسی و طبقاتی؛

هـ - شفاف و مشخص نبودن تفاوت بین شهر و روستا؛

و - چیرگی تعارضات قومی، قبیله‌ای و فرهنگی بر تعارضات اقتصادی و سیاسی؛

ز - آمیختگی اندیشه‌های مذهبی با اندیشه‌های اجتماعی، فلسفی و علمی؛

ح - تسلط ادواری شیوه‌های تولید ناکارآمد؛

ت - وجود شیوه‌های گوناگون زندگی مانند چادرنشینی، روستانشینی و شهرنشینی و

استمرار مسلط‌گونه ادواری آنها بر روابط و مناسبات اجتماعی و تولیدی؛

- حضور پردوام مراحل و شیوه‌های تولید مبتنی بر گردآوری خوراک، شکار، شبانی و

کشاورزی؛

- استقرار و ریشه‌دار شدن توسعه‌ناپذیر و ناموزون در بدنه نظام اقتصادی جامعه؛

- عدم استفاده بهینه از امکانات عظیم بالقوه جامعه؛

- درگیری مدیریت سیاسی جامعه با مسایل و تنگناهای برآمده از توسعه ناپایدار و

ناموزون؛

- گسترش بیکاری و کم‌کاری و بیکاری پنهان؛

- آسیب‌پذیری فرهنگی، اجتماعی و سیاسی قشرها و گروه‌های قومی - فرهنگی؛

- آسیب‌پذیری اقتصادی در مقابل تحولات و گسترش اقتصاد جهانی؛

- افسردگی و احساس اجحاف عمومی؛

- گسترش اعتیاد و سایر ناهنجاری‌های اجتماعی؛

- افت بهره‌وری و کارایی نیروهای تولیدی؛

- گسیختگی و ناهماهنگی در اندیشه، گفتار و کردار افراد جامعه؛

- نارسایی و کاستی در شکل‌گیری تفکر فنی و تحلیل و تبیین علمی؛

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۱۷

- ضعف و نارسایی‌های عمیق از نظر مدیریت و ارتباطات بین مدیران و گروه‌های اجتماعی؛

- گسیختگی‌ها و شکل‌گیری گسل‌های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ناشی از ساختار و کارکرد تاریخ تحولات اجتماعی؛

- رشد و توسعه ناهماهنگ، ناپیدار و برونزای بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛

- کاستن و نارسایی در پاسخ‌گویی به نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی بنیادین گروه‌های اجتماعی؛

- شکل‌گیری آرمان‌ها و انتظارات خام و خیال‌پرورانه؛

- نارسایی و گسیختگی در شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی و طبقاتی؛

- نارسایی و کاستی در شکل‌گیری نهادها و سازمان‌های اجتماعی، سیاسی و اجرایی نظام‌مند و قانونمند؛

- شکل‌گیری تاریخی فضای فرهنگی خودکامه و مستبدانه در روابط اجتماعی؛

- شکل‌گیری تاریخی مدیریت سیاسی یکسونگر، تحکم‌آمیز و خودخواه؛

- نارسایی و کاستی در توزیع امکانات، تسهیلات و اختیارات بین افراد و گروه‌های اجتماعی؛

- گسترش دوره‌ی فساد اداری، مالی، مدیریتی و ساختاری؛

- عدم توجه به خواسته‌ها و نیازهای گروه‌های قومی - فرهنگی موجود در جامعه.

۷- موانع، تنگناها و امکانات جامعه ایران در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای خود

۱- ۷- مقدمه

مدیریت جامعه در حال حاضر، با توجه به واقعیت‌ها، روندها و فرآیندهای مراحل رشد و توسعه اقتصادی - اجتماعی جامعه ایران و با داشتن امکانات بالقوه و بالفعل عظیم زیرزمینی، نیروی انسانی و موقعیت منطقه‌ی ویژه در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۱۸ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

مرزهای ملی کشور با موانع و تنگناهای خرد و کلان مواجه است. بهره‌یابی از امکانات و زدایش موانع و تنگناها برای حرکت به سوی امنیت درون جامعه‌ی و برون جامعه‌ی نیازمند یک طرح ملی و برنامه ریزی راهبردی و کاربردی در سطح خود، میانی و بلندمدت است. اهم این موانع، امکانات و فرصت‌ها عبارتند از:

۲-۷- موانع، تنگناها و امکانات درون جامعه‌ی ایران در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای خود

۱-۲-۷- عمده‌ترین موانع و تنگناهای درون جامعه‌ای در تأمین امنیت اقتصادی - اجتماعی مرزهای ملی کشور عبارتند از:

الف- موانع و تنگناهای جغرافیایی، اقلیمی و زیست‌محیطی:

- موانع و تنگناهای جغرافیایی سرزمین ایران، کوه‌ها، دشت‌ها، کویرها و...؛
- وجود مرزهای طولانی با همسایگان مدعی و مداخله‌گر؛
- کمبود آب در برخی از مناطق و عدم استفاده بهینه از ذخایر آب زیرزمینی، رودخانه‌ها و حوضچه‌های داخلی؛

- نبود ارتباطات جاده‌یی، ریلی و هوایی مناسب و مطلوب برای برنامه‌های توسعه و بنایی به علت وجود موانع جغرافیایی؛

- وجود مناطق جغرافیایی و اقلیمی متفاوت و ناهمگون.

ب- موانع و تنگناهای جمعیتی:

عمده موانع و تنگناهای جمعیتی عبارتند از:
- ساختار جمعیت جوان؛

- وجود گروه‌های قومی - فرهنگی گوناگون از قبیل گروه‌های قومی - فرهنگی فارس، آذری، کرد، ترکمن، لر، گیلک، طالش، بلوچ، عرب و...؛

- استقرار خرده فرهنگی‌های گوناگون در مناطق جغرافیایی و جمعیتی مشخص (آذربایجان، کردستان، لرستان، خوزستان، بلوچستان، مازندران، گیلان و...؛

- وجود اجتماعی شهری، روستایی و عشایری با مراحل زندگی متفاوت از نظر توسعه

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۱۹

اقتصادی - اجتماعی و نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی گوناگون، گسترده و متفاوت.

پ - موانع و تنگناهای اقتصادی:

عمده موانع و تنگناهای اقتصادی عبارتند از:

- حضور موازی نظام‌های تولیدی پیش از سرمایه‌داری و سرمایه‌داری در مناطق شهری،

روستایی و عشایری؛

- وابستگی اقتصاد به درآمد نفت و سایر مواد خام؛

- وابستگی اقتصاد جامعه به تکنولوژی برون جامعه‌یی؛

- ساختار تجاری و دلالی نظام اقتصادی؛

- نبود نظام‌های مالیاتی، حسابرسی ملی و... کارآمد و روزآمد؛

- نبود گمرکات کارآمد و روزآمد در مبادی ورودی و خروجی کشور.

ت - موانع و تنگناهای فرهنگی:

عمده موانع و تنگناهای فرهنگی عبارتند از:

- وجود خرده فرهنگ‌های گوناگون برخاسته از حضور گروه‌های قومی - فرهنگی

گوناگون مانند خرده فرهنگ‌های آذری، کردی، لری، عربی، بلوچی، گیلکی، طالشنی،

ترکمنی و...؛

- وجود زبان‌ها و گویش‌های ملی و منطقه‌یی مانند زبان‌ها و گویش‌های فارسی، آذری،

کردی، لری، بلوچی، سیستانی، عربی، گیلکی، طالشنی، ترکمنی و...؛

- وجود تعارضات و تضادها بین دو بخش از فرهنگ ارتباطی و انتظامی (عقاید و

باورداشت‌ها، ارزش‌ها و هنجارها) و فرهنگ عینی و مادی (تکنولوژی، ابزارهای فنی،

ابنیه‌ها؛

- در هم آمیختگی و تلفیق فرهنگی‌های کهن، اسلامی و غربی و نبود الگوی مناسب

فرهنگی برای هماهنگی رفتارها، پندارها و گفتارها در جامعه.

ث - موانع و تنگناهای مدیریتی:

عمده موانع و تنگناهای مدیریتی عبارتند از:

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۲۰ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

الف - تداوم و استمرار فرهنگ مدیریتی پدرمآبانه؛

ب - تداوم و استمرار فرهنگ مدیریتی یکسویه از بالا به پایین؛

پ - تداوم، استمرار و نهادینه شدن فرهنگ مدیریت قبیله‌یی، روستایی و خویشاوندی در ارکان نظام مدیریتی؛

ج - کم‌توجهی به شایسته‌سالاری؛

د - کم‌توجهی به تخصص و تجربه در واگذاری مسئولیت‌ها و اختیارات.

۲ - ۲ - ۷ - امکانات و فرصت‌های بالقوه و بالفعل درون جامعه‌یی

الف - عمده امکانات بالقوه و بالفعل جغرافیایی، اقلیمی و زیست محیطی درون جامعه‌یی عبارتند از:

- وجود معادن سرشار و غنی از قبیل: نفت، گاز، آهن، طلا و سایر فلزات؛

- وجود آب و هوای گوناگون، مناطق زیبا و دیدنی مناسب برای ایرانگردی و

جهانگردی؛

- وجود امکانات توسعه راهای دریایی، هوایی و زمینی برای ایجاد ارتباطات درون و

برون‌جامعه‌یی؛

- وجود امکانات تاسیس بازارچه‌های اقتصادی، مراکز فرهنگی و... در مناطق مرزی

برای ایجاد ارتباطات اقتصادی، فرهنگی و آموزشی.

ب - عمده امکانات بالقوه و بالفعل جمعیتی:

- وجود نیروی انسانی متخصص در داخل و خارج از کشور؛

- وجود جمعیت جوان و فعال آماده کار و تولید؛

- وجود قشر عظیم تحصیل کرده و آماده کار و تولید؛

- وجود زنان و دختران تحصیل کرده و آماده کار و تولید؛

- وجود مدیران تکنوکرات و بوروکرات برای اداره کارآمد و بهینه نهادها و سازمان‌های

دولتی و غیردولتی؛

- امکانات بالقوه و بالفعل استفاده از گروه‌های قومی - فرهنگی در مناطق مرزی در

حفاظت از مرزها و تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مناطق مرزی.

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۲۱

پ- امکانات و فرصت‌های اقتصادی:

- وجود زیر ساخت‌های اقتصادی در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات برای بازسازی نظام اقتصادی؛

- انباشت تجربه تولیدی در صنایع بومی کشور؛

- امکانات بالقوه تلفیق صنعت بومی با صنایع پیشرفته؛

- امکانات تلفیق تکنولوژی بومی با تکنولوژی پیشرفته صنعتی؛

- امکانات جذب سرمایه‌ها و نیروی انسانی متخصص ایرانی در داخل و خارج در بخش‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری.

ت- امکانات و فرصت‌های بالقوه و بالفعل فرهنگی:

- وجود و انباشت غنی فرهنگی در بین گروه‌های قومی - فرهنگی جهت افزایش وفاق

اجتماعی و فرهنگی؛

- وجود و انباشت غنی از تجربه‌های تولیدی در مناطق جغرافیایی از قبیل استفاده بهینه از

آب، جنگل، مرتع، معادن و...؛

- وجود فرهنگ بردباری در ادبیات شفاهی فرهنگ ایرانی و خرده‌فرهنگ‌ها در مناطق

گوناگون.

ث- امکانات و فرصت‌های بالفعل و بالقوه مدیریتی:

- وجود مدیران لایق، کاردان در تمام سطوح اجرایی - آموزشی، پژوهشی و تولیدی

داخل و خارج از کشور؛

- وجود قوانین، مقررات و بخشنامه‌های آزموده شده جهت تهیه و تدوین آیین‌نامه‌ها،

مقررات و بخشنامه‌های کارآمد و روزآمد؛

- وجود مدیران لایق و کاردان در مناطق جغرافیایی و جمعیتی کشور؛

- انباشت تجربه مدیریتی در سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی در مناطق.

۳- ۷- موانع، تنگناها و امکانات برخاسته از موقعیت و شرایط برون‌منطقه‌یی در تأمین

امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای ایران

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۲۲ ♦ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

۱- ۳- ۷- عمده موانع و تنگناهای برخاسته از موقعیت و شرایط برون منطقه‌یی در تأمین اقتصادی و اجتماعی مرزهای کشور عبارتند از:

الف- وجود همسایگان با مشترکات فرهنگی، جمعیتی و سرزمینی؛
ب- وجود زبان‌های مشترک فی‌مابین ایران و کشورهای همجوار؛
پ- ادعای برخی از همسایگان در خصوص امور و مسایل داخلی و ادعای فرهنگی و اقتصادی؛
ت- ورود و خروج غیرقانونی افراد از مرزها در اثر نزدیکی قومی، فرهنگی و اقتصادی بین مرز نشین‌ها؛

ث- اعمال نفوذ برخی از همسایگان در امور و مسایل مناطق و امور قومی فرهنگی کشور؛
ج- وجود برخی کشورهای تولیدکننده و صادرکننده مواد مخدر در همسایگی کشور؛
چ- نبود امکان کنترل مرزها به خاطر موقعیت جغرافیایی، جمعیتی و سیاسی؛
ح- ورود و خروج کالاها، انسان‌ها و مواد مخدر از مرزها به خاطر شرایط نامساعد مرزی.
۲- ۳- ۷- امکانات و فرصت‌های مطلوب منطقه‌یی جهت توسعه فرهنگی، اقتصادی فی‌مابین ایران و کشورهای همسایه

- وجود مشترکات فرهنگی، زبانی و قومی بین ایران و برخی همسایگان، جهت ایجاد تفاهم فرهنگی؛

- وجود امکانات و فرصت‌های استفاده از شاهراه‌های هوایی، زمینی و دریایی برای حمل و نقل کالا و مسافر؛

- وجود امکانات و فرصت‌های مطلوب برای مبادلات اقتصادی، تولیدی و فرهنگی در مناطق مرزی فی‌مابین ایران و کشورهای همسایه؛

- وجود امکانات و فرصت‌های همکاری در راستای حفاظت از منافع اقتصادی و کنترل خروج و ورود قاچاقچیان.

۴- ۷- موانع، تنگناها و امکانات برخاسته از موقعیت اقتصاد جهانی در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای ایران

رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران ❖ ۲۳

۱- ۴- ۷- عمده موانع و تنگناهای برخاسته از موقعیت اقتصاد جهانی در تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزهای کشور

- حضور عاملان اقتصاد جهانی در برخی از کشورهای همسایه و مداخله مستقیم و غیرمستقیم در امور و مسایل درون جامعه‌یی؛

- تحریک برخی از گروه‌های معاند و فرصت‌طلب داخلی و خارجی جهت ایجاد اغتشاش، قاچاق کالا، مواد مخدر و انسان؛

- تبلیغات سوء علیه منافع کشور از طریق رسانه‌های خبری و رسانه‌های جمعی جهانی.

۲- ۴- ۷- امکانات و فرصت‌های برخاسته از موقعیت اقتصاد جهانی در تأمین امنیت اقتصاد و اجتماعی مرزهای کشور

- استفاده از تکنولوژی پیشرفته در کنترل مرزها؛

- ایجاد زمینه‌های همکاری فیمابین عاملان و برنامه‌ریزان جهانی و کشور در راستای

دستیابی به همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی مشترک؛

- استفاده از امکانات تکنولوژی و تولیدات اقتصادی و تبادل کالا فیمابین کشورهای

منطقه و کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه؛

- امکانات و فرصت‌های مطلوب برای همکاری در ایجاد شرایط مساعد برای مبارزه با

قاچاقچیان مواد مخدر و کالا.

۸- راهکارها و پیشنهادات

۱- ۸- مقدمه

با توجه به شرایط، موقعیت و وضعیت درون و برون جامعه‌یی حاکم بر جامعه ایران سازوکارهای رویکردی و عملی در جهت تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مرزهای ملی، در سطح کلان و خرد، را می‌توان به شرح زیر مطرح نمود:

۲- ۸- راهکارهای راهبردی

الف- مطالعه و بررسی جامع آزمایش سرزمین ایران برپایه رویکرد حاکم بر برنامه‌ریزی

فصلنامه علمی- پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۲۴ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

توسعه پایدار، انسانی و متوازن؟

ب - مطالعه و بررسی جامع روابط و مناسبات اجتماعی ایران در جهت نهادینه‌سازی اقتدار و قدرت سیاسی و دستیابی به مدیریت مشارکتی، شورایی و غیرمتمرکز؛

پ - بازنگری به نظام مدیریتی، نظام سیاست‌گذاری، نظام برنامه‌ریزی، نظام اداری، اجرایی و نظام ارزیابی در جهت بازسازی سازمان و مدیریت ایران در راستای زمینه‌سازی برای هدف‌های بند ۱ و ۲؛

ت - برنامه‌ریزی جهت دستیابی به دانش و بینش فن‌آوری نوین با رویکرد تلفیق فن‌آوری بومی یا فن‌آوری پیشرفته جهان امروز؛

ث - همسویی با روند و فرآیند اقتصاد جهانی با هدف رهایی ایران از گرداب و بحران تهدیدهای جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی؛

ج - برنامه‌ریزی جهت استفاده از نیروی انسانی متخصص درون و برون جامعه ایران در راستای دستیابی به دانش و بینش فن‌آوری نوین برخاسته از ضرورت‌ها و نیازهای درون و برنامه جامعه‌ی امروز؛

چ - احیاء باورداشت‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و تاریخی سازنده و مثبت جامعه ایران در راستای ارتقای سطح وفاق و میثاق اجتماعی، فرهنگی و قومی؛

ح - بهره‌یابی از برنامه‌ریزی منطقه‌ی در جهت واگذاری مسؤلیت‌های اقتصادی، فرهنگی و مدیریتی در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - فرهنگی همگون کشور در راستای تأمین امنیت مرزهای ملی کشور؛

خ - اعمال سیاست عدالت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در جامعه ایران در جهت کاهش تنش‌ها، فقر، بیکاری و احساس اجحاف در سرزمین ایران؛

د - بهره‌یابی از تجربه فرهنگی - قومی در مناطق جغرافیایی - فرهنگی - قومی کشور در راستای ارتقای دانش، بینش و مهارت‌های شغلی، علمی و کاربردی در سراسر جامعه ایران؛

ذ - پرهیز از رویکرد نامطلوب طیف‌بندی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه بر پایه باورداشت‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای بازدارنده توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و وفاق

فرهنگی و اجتماعی؛

ر - ارتقای سطح مشروعیت نظام سیاسی و مدیریتی جامعه در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - قومی، به ویژه در مناطق مرزی کشور.

۳-۸- راهکارهای کاربردی

الف - بهره‌یابی از مدیران، برنامه‌ریزان و محققان متعهد و متخصص در واگذاری مسؤلیت‌های اجرایی، مدیریتی، آموزشی، انتظامی، اقتصادی و...؛

ب - بهره‌یابی از افراد و گروه‌های اجتماعی بومی و محلی برای اداره امور مناطق، به ویژه مناطق مرزی، در جهت تأمین امنیت مرزها؛

پ - ایجاد اشتغال و گسترش فعالیت‌های اقتصادی اشتغال‌زا در مناطق مرزی؛

ت - فقرزدایی اقتصادی و فرهنگی در مناطق مرزی؛

ث - کاهش احساس اجحاف در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - فرهنگی با سوگیری مدیریت تولی‌گری و برنامه‌ریز منطقه‌یی؛

ج - پرهیز از اعمال مدیریت تصدی‌گری، اعمال زور و تبعیض در مناطق مرزی؛

چ - جهت‌دهی بازارچه‌های مناطق آزاد به سوی سرمایه‌گذاری در امور تولیدی، آموزشی و بهداشتی؛

ح - جهت‌دهی رسانه‌های جمعی و گروهی (مانند سازمان صدا و سیما، مطبوعات و...) به سوی برنامه‌سازی برای آرایه آگاهی‌های فرهنگی، تاریخی علمی، متقن و بدون سوگیری‌های یکسویه قومی، مذهبی و سیاسی فرصت‌طلبانه؛

خ - اشاعه فرهنگ سعه صدر، همگرایی فرهنگی، سیاسی و مذهبی در جهت ارتقای

وفاق فرهنگی در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - قومی، به ویژه در مناطق مرزی؛

د - استفاده از افراد و بومیان خوش‌نام فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در واگذاری مسؤلیت‌های اجرایی، فرهنگی، آموزشی و... در مناطق مرزی؛

ذ - اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در مناطق مرزی در جهت مبارزه با فعالیت‌های تخریبی و تهدیدهای کشورهای همجوار عاملان اقتصاد جهانی؛

۲۶ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

ر - تجدیدنظر در قوانین و مقررات گمرکی در جهت آماده‌سازی ورود و خروج افراد، کالاها و سرمایه‌ها؛

ز - تهیه و اجرای برنامه‌های طرح ملی مبارزه با مواد مخدر در مناطق مرزی با توجه به سیاست‌های فقرزدایی، تنش‌زدایی قومی - فرهنگی و همگرایی فرهنگی؛

ژ - برنامه‌ریزی توسعه صنایع دستی، صنایع بومی و کوچک در مناطق در جهت رقابت با صنایع دستی، بومی و کوچک کشورهای همجوار و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی؛
س - پرهیز از روی‌آوری به سیاست‌های تعصب قومی، فرهنگی، مذهبی و سیاسی در مناطق مرزی؛

ش - تأسیس مدارس، مراکز آموزش عالی و پژوهشی در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - قومی به‌ویژه در مناطق مرزی در رقابت با فعالیت‌های مشابه کشورهای همجوار و عاملان اقتصاد جهانی؛

ص - اعمال سیاست عدالت اجتماعی در جهت افزایش وجدان کار، انضباط اجتماعی و مقررات مدون و قانونمند در خصوص مرزنشینان در مناطق جغرافیایی - جمعیتی - فرهنگی؛

ض - مبارزه با فساد مالی و اخلاقی مدیران به‌ویژه در مناطق مرزی.

خلاصه و نتیجه‌گیری

جامعه کهن و چندقومی - فرهنگی ایران، در منطقه بسیار حساس از نظر جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی و فرهنگی، قرار گرفته است. بنابراین، تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مرزهای ملی چنین کشوری در شرایط کنونی که عاملان اقتصاد جهانی در صدد اجرای پروژه جهانی سازی هستند، اقدامی چندان آسانی نیست، بلکه نیازمند تدبیر، تعهد و تخصص ویژه مدیریتی است.

تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی در مرزهای ملی کشور نیازمند رویکرد ویژه‌ی است. از ویژگی‌های این رویکرد توجه به دو بعد بنیادین زیر است:

فصلنامه علمی - پژوهشی (ویژه‌نامه علوم سیاسی)

۱- شرایط درون‌جامعه‌یی

۲- شرایط برون‌جامعه‌یی.

همان‌طور که اشاره شد، کشور ایران در ایجاد موازنه پایدار بین دو شرایط فوق‌الذکر و در دستیابی به امنیت درون‌جامعه‌یی و برون‌جامعه‌یی با موانع، تنگناها، مسایل و مشکلات فراوانی مواجه است. از جمله این موانع، تنگناها و مسایل، تأمین اقتصادی و اجتماعی در مرزهای ملی کشور است.

این مسأله مربوط به امروز و دیروز نیست. کشور ما در طول تاریخ نه تنها از این وضعیت در اضطراب و نگرانی بوده است؛ بلکه از تصمیم‌های ناموجه و ناپایدار اقتصادی، فرهنگی و سیاسی مدیران و مسؤولان در رنج بوده است.

با توجه به شرایط کنونی جامعه و جامعه جهانی، باید اذعان نمود که فرصت برای آزمون و خطا باقی نمانده است؛ لذا مدیریت سیاسی باید با همراهی و مشارکت مردم در درون مرزها و در خارج از مرزها برنامه‌ریزی توسعه پایدار، انسانی و متوازن گسترده بردارد، تا از این طریق از گزند نارضایتی‌های درون‌جامعه‌یی و برنامه‌ریزی‌های خطرناک و یک‌سویه عاملان اقتصاد جهانی در امان بماند.

اهم این تدابیر می‌تواند چنین باشد:

۱- بهره‌یابی از مدیریت شایسته و مشارکت مردم در تمام زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی،

سیاسی و جمعیتی؛

۲- اعمال سیاست رشد و توسعه اقتصادی، جمعیتی و اقتصادی در مناطق جغرافیایی -

قومی - فرهنگی، به‌ویژه در مناطق مرزی کشور؛

۳- استفاده از نیروهای انسانی متخصص و متعهد به اصول و مبانی وجدان کاری،

انضباط اجتماعی، و احترام به حقوق بشر؛

۴- اعمال سیاست همه در مقابل قانون مساوی؛

۵- کاهش فقر و بیکاری، به‌ویژه در ماطق مرزی؛

۶- ارتقای آگاهی و وفاق فرهنگی با انتخاب سیاست سعه صدر و بردباری فرهنگی؛

۲۸ ❖ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

- ۷- جهت‌دهی بازارچه‌ها و مناطق آزاد اقتصادی به سوی تولید، سرمایه‌گذاری در امور آموزش و آمایش سرزمین؛
- ۸- سمت‌گیری به سوی مدیریت متولی‌گرایانه؛
- ۹- پرهیز از اعمال زور و وعده و وعیدهای غیرعملی؛
- ۱۰- بهره‌یابی از نیروی انسانی محلی در اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و سیاسی، به‌ویژه در مناطق مرزی؛
- ۱۱- اعمال سیاست‌های مدون و برنامه‌ریزی‌شده در خصوص مبارزه با فساد، قاچاق کالا، قاچاق انسان و مواد مخدر، به‌ویژه در مناطق مرزی.

منابع و مآخذ

- ۱- پژوهشکده مطالعات راهبردی، جهانی شدن و امنیت ملی، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۰.
- ۲- حاجی یوسفی، امیرمحمد، دولت، نفت و توسعه اقتصادی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۳- دفتر پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر وزارت آموزش و پرورش، واقعیت و نقطه نظرها در زمینه مواد مخدر، تهران، مؤسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا، ۱۳۸۱.
- ۴- روش ها و نظریه ها در مطالعات استراتژیک، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره دوم، تابستان ۱۳۸۱.
- ۵- سازمان امور عشایر، بیانیه ها و پیام های اختتامیه کنفرانس بین المللی عشایر و توسعه، تهران، سازمان امور عشایر ایران، ۱۳۷۲.
- ۶- سیفاللهی، سیفالله، اقتصاد سیاسی ایران، مجموعه مقالات و نظرها، تهران، پژوهشکده جامعه پژوهی و برنامه ریزی میزان، ۱۳۷۴.
- ۷- سیفاللهی، سیفالله، جامعه شناسی مسایل اجتماعی ایران، مجموعه مقالات و نظرها، تهران، پژوهشکده جامعه پژوهی و برنامه ریزی میزان، ۱۳۸۱.
- ۸- سیفاللهی، سیفالله، «رویکرد نوین بر نظام مدیریتی، مدیریت شورایی و مشارکتی در جامعه ایران: تحلیل و تبیین جامعه شناسی از موانع و زمینه های نهادینه و کارآمدن شوراهای اسلامی در ایران»، مجموعه مقالات و سخنرانی های همایش شوراهای اسلامی، تهران، معاونت امور اجتماعی و شوراهای وزارت کشور، ۱۳۸۱.
- ۹- علمداری، کاظم، چرا ایران عقب ماند و غرب پیش رفت، تهران، نشر توسعه، چاپ ششم، ۱۳۸۰.
- ۱۰- کاتوزیان، محمدعلی، جامعه شناسی تاریخی ایران، نفت و توسعه اقتصادی، مترجم علیرضا طیب، تهران، نشر توسعه، ۱۳۷۷.
- ۱۱- کاتوزیان، محمدعلی، دولت و جامعه در ایران، انقراض قاجار و استقرار پهلوی، ترجمه حسن افشار، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۰.
- ۱۲- کازرونی، علیرضا، «جهانی شدن اقتصاد و راهبرد گسترش صادرات»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۴۸ - ۱۴۷، ۱۳۷۸.
- ۱۳- کردوانی، پرویز، «نقش عوامل جغرافیایی نامساعد در توسعه»، امنیت، شماره های ۹ و ۱۰، ۱۳۷۹.
- ۱۴- کوهسا، ا.، جهانی شدن و نقطه گرای و اثر آن بر کشورهای در حال توسعه، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۴۸ - ۱۴۷، ۱۳۷۸.
- ۱۵- کیانود، عزیز، سیاست، حکومت و عشایر، تهران، انتشارات صنم، ۱۳۸۰.
- ۱۶- لادیر، ژان، رویارویی علم و تکنولوژی با فرهنگ ها، ترجمه پروانه سپرده، تهران، مؤسسه پژوهش فرهنگی هنر و ارتباطات، ۱۳۸۰.
- ۱۷- مالکوه، وائرز، جهانی شدن، ترجمه اسماعیل مردانی گیوی و سیاوش مویدی، تهران، سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۹.

❖ ۳۰ رویکرد نوین بر نحوه تأمین امنیت اقتصادی و اجتماعی مرزها در ایران

- ۱۸ - متقی، ابراهیم، «شاخص‌ها و چالش‌های الگوی امنیت یک‌قطبی در خلیج فارس»، راهبرد، شماره ۱۰، ۱۳۷۵.
- ۱۹ - مردانی‌گیوی، اسماعیل، «جهانی‌شدن و هویت ملی»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۸۰ - ۱۷۹، ۱۳۸۱.
- ۲۰ - نش، کیت، جامعه‌شناسی مسایل معاصر جهانی‌شدن، سیاست، خدمات، ترجمه محمدتقی دلفرند، تهران، کویر، ۱۳۸۰.
- ۲۱ - والرش‌تاین، ایمانوئل، سیاست فرهنگی در نظام متحول جهانی، ترجمه پیروز ایزدی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۷.

22. Schermerhorn, R.A., "Comparative Ethnik Relations", Chicago: The university of Chicago, 1989.
23. Stinchcombe, A.L., "Economic sociology", New York: Academic Press, 1992.
24. Waam, Abram, "Human societies", Cambridge; Ploity Press, 2001.

